

Ideal typology of social action in the context of axiological dimension

*Vykhovanets Z. S.**

Received: 2022-09-02

Accepted: 2022-10-05

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7806670>

Abstract. The armed attack on the territory of the Ukrainian sovereign state on February 24, 2022 radically changes the geopolitical landscape. The immediate reaction of society to crisis phenomena of a military nature is significantly different from the scientifically acceptable methods of the sociocultural approach as creativity, which analyze the objective nature of the mechanisms of social action and possible consequences, and is guided by the emotional state of trust in dreamed symbols for the purpose of solving a complex social situation. The discrepancy between the dream-symbol, embodied in public opinion, and the real situation of tragic existence causes new critical changes in the constitution of the human personality, which forms the ideology of social action, which consists of the spirit, life itself, and the principles of the individual. The potential of such an axiological dimension of the typology of social action forms a peculiar spatio-temporal basis, actualizing new meaningful accomplishments of social existence thanks to the cross-cutting formations of the spirit. The basis of the social order is created by the typology of social action, which has a historical character and manifests itself in various social structures. Hence the idea of combining social and spiritual-cultural components in the process of life of society, especially during the war period, and the way of their organic combination is the conceptualization of the value foundations of human existence. The theoretical and methodological analysis of the concept "social activity - spirituality - culture" is presented in the works of such domestic scientists as A. Yermolenko, S. Krymskyi, M. Popovych and many others. To investigate the phenomenon of the ideal typology of social action in the context of the axiological dimension. It is necessary to state that in the modern world every nation in any critical situation of its existence turns to the historical experience of its own path in civilizational advancement, relies on the established architectonics of the spiritual world and value ideas about the surrounding reality, creates its own models of social order and strategies for the future. The author analyzes the mechanism of sustainable social order due to the value-normative structures of social action that have historically developed in the national cultural space. The value potential of the ideal typology of social action forms a kind of spatio-temporal basis, actualizing new meaningful accomplishments of social life thanks to cross-cutting formations of the spirit. Thanks to the possibilities of forming an ideal typology of social action, the process of a unique combination of the spiritual potential of national traditions and the modern socio-legal structure of basic European values is ensured with the aim of forming fundamentally stable basis of the social order functioning.

Keywords: social action, value-rational action, socio-cultural existence, social order, spiritual potential, principles of personality, traditions, European values.

* Associate Professor of the Department of Foreign Languages a course in Latin and medical terminology National Pirogov Memorial Medical University, <https://orcid.org/0000-0002-1653-5873>

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Збройний напад на територію суверенної Української держави 24 лютого 2022 р. кардинально змінює геополітичний ландшафт. Воєнна перебудова щосекундної діяльності людини в умовах збройного протистояння призводить до нового осмислення соціального життя, складається ситуація, коли феномен громадської думки під впливом терористичної агресії набуває характеру специфічного інформаційно-символічного спілкування. Сьогодні першочергові роздуми визначаються не засадами, причинами або зв'язками соціокультурного буття, а способами пояснення складних життєвих ситуацій та майбутніх шляхів розвитку подій. Збереження української державності та її відбудова, визначення базовою цінністю життя її громадян - набуває сьогодні значущості суспільної мрії, особливо, коли це стосується ідеалів миру і добробуту. Миттєва реакція суспільства на кризові явища воєнного характеру суттєво відрізняється від науково-прийнятого методу соціокультурного підходу як творчості. До процесу дослідження об'єктивного характеру механізмів соціальної дії та можливих наслідків, додається аналіз емоційного стану довіри до омріяних символів заради вирішення складного соціального стану. Розбіжність між втіленою у громадській думці мрією-символом і реальною ситуацією трагічного буття зумовлює нові критичні зміни у конституції людської особистості, яка формує ідеальну типологію соціальної дії, що складається з духа, самого життя та принципів особистості. Зазначені константи виконують особливу онтологічну функцію: дух уособлює собою найближчу мету екзистенційної самореалізації, а вітальний рівень тіла та «я» визначають спосіб буття духу. Структура такого життєвого простору несе в собі суспільно-історичний сенс,

тому колективне «Я» стає обов'язковою складовою для розуміння існування людини у різних історичних епохах і культурах.

У період гострої соціальної кризи людське життя набуває трагічного змісту, критично зростає прагнення відчутти сенс свого існування та змістовне наповнення суспільної реальності даного історичного періоду, яке, у свою чергу, спирається на традиції та досвід життєбудівництва певної нації. Потенціал такого аксіологічного виміру типології соціальної дії формує своєрідну просторово-часову основу, актуалізуючи завдяки наскрізним утворенням духу нові смислові звершення суспільного буття. Саме у такі моменти історичних катастроф формується соціальний механізм духовно-ціннісного потенціалу обороноздатності держави, який уособлює собою певний спосіб реалізації об'єктивних законів взаємозв'язку системи нормативно-правового і військового регулювання з метою збереження державності й забезпечення практичної реалізації морально-ціннісних принципів у соціокультурному середовищі. «Проблема цінностей» виникає кожний раз, коли бажають підкреслити, що перехід від обговорення до рішення включає в себе суверенний акт, який не зможе знищити ніякій раціональний розрахунок, ніяка божественна математика, ніякій принцип достатньої підстави. Водночас з тим, як Свобідна Воля приймає рішення втягнутися або ні у будь-яке окреме дійство, він визначає (кожний раз й саме для даного особливого випадку) порядок першості серед своїх радників» [2, С. 331], - як бачимо, дія такого механізму перетворень заважає руйнації традиційно прийнятих способів організації колективної взаємодії та консолідації українського суспільства на основі тисячолітнього потенціалу духовних цінностей.

Постановка проблеми. Основу соціального порядку створює типологія соціальної дії, яка має історичний характер і проявляється в різних соціальних структурах. Звідси випливає ідея поєднання соціальної та духовно-культурної складових у процесі життєдіяльності суспільства особливо у воєнний період, а способом їх органічного поєднання стає концептуалізація ціннісних засад людського буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовими джерелами нашої розвідки стали твори таких відомих мислителів як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Н. Луман, праці творців неокантіанської теорії цінностей Г. Ріккєрта і В. Віндельбанда, а також ідеї засновників прагматизму (В. Джеймс, Дж. Дьюї), представників функціоналізму (Т. Парсонс, Р. Мертон) та теорії соціального конфлікту (О. Дарендорф, Л. Козер). Праці, що було присвячено проблемам аналізу соціальної реальності та діяльності людини належать таким відомих мислителям як А. Бадю, Ю. Габермас, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, А. Шопенгауер та ін. Теоретико-методологічний аналіз концепції «соціальна діяльність – духовність - культура» представлений у працях таких вітчизняних науковців як В. Додонова, А. Єрмоленко, С. Кримський, М. Попович та багатьох інших.

Постановка завдання. Дослідити феномен ідеальної типології соціальної дії у контексті аксіологічного виміру.

РЕЗУЛЬТАТИ

Кожен з ідеальних типів раціональності наділений своїми специфічними рисами, які мають пластичний характер та здатність до перетворення. Але єдиним незмінним фактором, який об'єднує їх в ідеальну конструкцію, залишається роль і вплив самого суб'єкту: «Якщо у класичній раціональності його позиція зведена до просто віддзеркалювача об'єктивної

реальності, то в некласиці позиція суб'єкта враховується при розгляді способів його ставлення до дійсності. Постнекласична ж раціональність відштовхується від того, що суб'єкт з його ціннісними настановами та світоглядними позиціями конструює світ, в якому він живе» [3, С. 225]. Необхідно звернути увагу на той факт, що вже сьогодні відбувається процедура заміщення поняття абстрактного індивіда на концепт «соціального суб'єкта діяльності». Такий суб'єкт є включеним у розгалужену мережу суспільних відносин і проводить активну політику з її формування на засадах історично закріпленого духовно-ціннісного потенціалу. Як бачимо, теорія соціальної дії має широке коло теоретико-методологічних підходів, які формувалися протягом всієї історії розвитку філософської думки починаючи з античних часів й до періоду ситуації Постмодерну.

На думку М. Вебер суспільство в цілому або будь-які форми колективної взаємодії не можуть бути суб'єктами дії, таку функцію виконують тільки окремі індивіди. Тільки ті дії, які зорієнтовані на поведінку іншої особистості він називає соціальними, виділяючи такі ідеальні типи, як афективна дія, що побудована на основі почуттів і неусвідомлених імпульсах; традиційна дія, яка відбувається на основі звичаєвої суспільної практики; цілераціональна дія, коли людина чітко визначає мету, засоби її досягнення, відповідну реакцію інших людей, причому вона супроводжується зростанням соціальної ролі науки; ціннісно-раціональна дія, яка виконується на основі свідомого сприйняття людиною морально-етичних, естетичних, релігійних цінностей у своїй поведінці [1, С. 602-643].

Необхідно звернути увагу на те, що саме ціннісно-раціональна дія завжди спрямована на досягнення тієї або іншої мети завдяки індивідуальному рівню реалізації, але в основі певного рішення

завжди є прихована цінність, яка була сформована довготривалим соціокультурним впливом. Людина сама може обирати якої системи цінностей вона бажає дотримуватися та якими засобами реалізації своїх прагнень користуватися, але так чи інакше їй прийдеться першочергове орієнтуватися на систему традиційно-прийнятих норм у своєму життєвому просторі. Формування такого ціннісного потенціалу відбувається у специфічних соціально-економічних умовах розвитку певного народу та історично набуває свої ментально-семантичні особливості.

Застосувавши дослідження типології соціальної дії М. Вебера, можна здійснити аналіз механізму сталого соціального порядку завдяки історично сформованим ціннісно-нормативним структурам. У свою чергу, фундамент такого порядку створює конструкція певних соціальних інститутів, яка уособлює собою комплекс соціально-економічних і правових взаємовідносин зафіксованих у соціокультурному просторі певного народу. Мова йде про те, що окремі складові соціального порядку сформовані на основі здійснення певних соціальних дій, кожна з яких включає в себе, по-перше, соціальні норми, які є базовими соціокультурними засадами, по-друге, мотивацію та уявлення індивіда, який обирає і використовує відповідний комплекс таких норм у практиці свого життєбудівництва. Фактично ментальний рівень соціокультурних норм формується століттями, завдяки ньому людина зберігає свою ідентичність, тому порушення соціального порядку безпосередньо пов'язане зі світоглядними та мотиваційними чинниками діючої людини. У свою чергу, з точки зору Г. Ріккерта, всезагальними культурними цінностями можна вважати тільки ті цінності, які визначають в історії людства суттєвий вибір, до них відносяться такі поняття, як держава,

право, мистецтво, релігія, економічна організація [5, С. 216]. Повертаючись до теоретичних підходів М. Вебера, маємо відзначити два таких базових поняття як «соціальна дія» та «раціоналізація». Причому «соціальна дія» по теорії М. Вебера відрізняється від міркувань інших дослідників тим, що будь-яка дія повинна мати дві обов'язкові риси для статусу «соціальної дії». Перша умова для перетворення звичайної дії на соціальну є орієнтація на сприйняття її з боку інших людей, наприклад, дії релігійного характеру не є соціальними, якщо вони не виходять за межі споглядання або проголошеної наодинці молитви тощо. Другою умовою стає необхідність наділення самої дії смислом для того, хто її здійснює, тобто з'ясування мотиваційної складової.

Отже, можемо констатувати, що в умовах постсучасного світу відбувається процедура заміщення поняття абстрактного індивіда на концепт «соціального суб'єкта діяльності». Такий суб'єкт є включеним у розгалужену мережу суспільних відносин і проводить активну політику з її формування на засадах історично сформованого духовно-ціннісного потенціалу.

Класичний підхід М. Вебера визначає соціальну дію одиницею соціальної реальності, яка виступає її конструюючим елементом, а вже сьогодні відбувається процедура заміщення поняття абстрактного індивіда на концепт «соціального суб'єкта діяльності». Поступове переформулювання частини понятійного апарату соціології призводить до того, що на основі заміщення поняття «дії» поняттям «система» оформляється процедура заміни суб'єкта дією, тобто самим суспільством, яке розуміється як комунікація. Раціональні можливості комунікативної дії можуть бути реалізовані тільки у межах спільноти, яка досягає згоди завдяки засобам

сучасної аргументації, поле якої, у свою чергу, постійно розширюється. Актуалізація проблематики суті й сутності комунікативних дій свідчить про формування нового проекту соціокультурної парадигми, коли людина сама обирає яку цінність суспільного життя підтримати та до яких засобів досягнення своєї мети звертатися.

Отже, смислова трансформація класичної ідеї соціальної дії М. Вебера в обґрунтовану теорію раціональної комунікативної дії у межах загального модерністського проекту забезпечує сьогодні не стільки пояснення самої діяльності людини, скільки оволодіння дією так само, як і об'єктивним світом предметних, актуальних і потенційних речей. Основу такого соціального порядку створює типологія соціальної дії, яка має історичний характер свого формування і проявляється в різних соціальних структурах. Звідси випливає ідея поєднання соціального та духовно-культурного проектів формування життєдіяльності суспільства, а процес їх реалізації та спосіб органічного поєднання забезпечує механізм концептуалізації цілісного людського буття та соціального порядку, тому вже сьогодні відбувається процедура заміщення поняття абстрактного індивіда на концепт «соціального суб'єкта діяльності». Такий суб'єкт є включеним у розгалужену мережу суспільних відносин і проводить активну політику з її формування на засадах історично сформованого духовно-ціннісного потенціалу.

Необхідність окремого звернення до окреслення значення поняття «цінність» визначається тим, що воно має нескінченну кількість дефініцій, причому іноді з протилежним змістом. Виходячи з проблемного завдання нашого дослідження, головною засадою аксіологічного виміру ідеальної типології соціальної дії є кантівське визначення автономії та примату практичного розуму над теоретичним, а

також подальший розвиток зазначеного підходу в творах баденської школи неокантіанства. Так Ріккерт Г. наполягає на тому, що розгортаючи аналіз поняття світу як такого, з'ясовується, що це поняття складається не з суб'єкта і об'єкта, а з трьох таких царин як діяльність, цінності та смисл. Причому діяльність є цариною розгалуженої системи об'єктивного наукового знання, до нього ж він відносить й оціночні висновки суб'єкта. Безпосередньо «філософія починається там, де починаються проблеми цінності» [5, С. 463], - а наступним кроком стає об'єднання розрізнених царств дійсності та цінностей шляхом досягнення розуміння смислу іманентного дійсному життю. Область моралі не можна структурувати, вона будується на фрагментарних концептуальних схемах, складові якої за відсутності контексту втрачають своє значення. На думку Е. Макінтайра у нас є лише примарна симулякра моралі, причому постійно відбувається багато чого з її ключових виразів. Він звертає увагу на той факт, що ми здебільшого втратили як теоретичне, так і практичне розуміння моралі. Його точки зору спирається на положення про те, що класична єдина мораль, яка є прийнятою для всіх членів суспільства цінністю, розпадається на безліч етичних симулякрів, а це призводить до поступової зміни моральної регуляції на більш ефективні нормативно-правові заходи суспільної організації [4]. Зрозуміло, що у реальному житті людина не завжди обирає максимально раціональний шлях досягнення певних цілей, вона часто здійснює свою діяльність під впливом емоцій, особистих можливостей та культурно-ціннісних мотивацій. Відповідно, звертаючись до змісту цілераціонального типу дії М. Вебера, можемо спостерігати процес формування своєрідного ідеального конструкту для розуміння раціональної складової мотиваційного виміру

соціальної дії. Так відомою тезою протестантської етики є положення про те, що чим успішніша діяльність людини протягом життя, тим більшими є її шанси на спасіння. На основі цього з'являється можливість виникнення етично раціональної регламентації життя пов'язаної з технічними та економічними раціоналізмом.

Отже, як бачимо, М. Вебер вважав, що суспільство в цілому або будь-які форми колективної взаємодії не можуть бути суб'єктами дії, таку функцію виконують тільки окремі індивіди. Тільки ті дії, які зорієнтовані на поведінку іншої особистості він називає соціальними, виділяючи при цьому такі ідеальні чотири типи як афективна, традиційна, цілераціональна дія та ціннісно-раціональна дія, яка виконується на основі свідомого сприйняття людиною морально-етичних, естетичних, релігійних цінностей у своїй поведінці [1, с. 602-643].

У свою чергу, можемо стверджувати, що ціннісно-раціональна дія завжди спрямована на досягнення тієї або іншої мети завдяки індивідуальному рівню реалізації, але в основі такого рішення знаходиться сформована зовнішнім впливом цінність. Людина сама обирає яку цінність підтримати та засоби досягнення своєї мети, при цьому цінність як така вже сформована і представлена у суспільному житті. Маючи глибоку віру у певні ідеали, людина свідомо здійснює жертвовні вчинки заради інших людей. Для нашого культурного простору наявність цілих історичних періодів побудованих на ціннісно-раціональних діях великих мас людей носить характер національної традиції. Формування такого ціннісного потенціалу має свої ментальні особливості та соціально-економічні умови розвитку того або іншого народу. Застосувавши дослідження типології соціальної дії М. Вебера, можна здійснити аналіз механізму сталого соціального порядку

завдяки ціннісно-нормативним структурам, які були сформовані в культурі суспільства. Український соціокультурний простір включає в себе складну конфігурацію поєднання ціннісно-раціональних дій, чим саме забезпечує формування характерних рис національної традиції побудови соціального процесу життєдіяльності.

ВИСНОВКИ

Здійснюючи аналіз механізму сталого соціального порядку завдяки ціннісно-нормативним структурам соціальної дії, можемо стверджувати, що у сучасному світі кожна нація у будь-якій критичній ситуації свого існування звертається до історичного досвіду власного шляху в цивілізаційному поступі, спирається на сформовану архітектоніку духовного світу та ціннісні уявлення про навколишню дійсність, створює свої моделі соціального порядку та стратегії майбутнього. Ціннісний потенціал ідеальної типології соціальної дії формує своєрідну просторово-часову основу, актуалізуючи завдяки наскрізним утворенням духу нові смислові звершення суспільного буття. Європейське розуміння індивідуальної свободи набуває сьогодні якісно нової ознаки, яка проявляє себе у процесі постійного засвоєння морально-правових норм сумісного існування, що забезпечує практичне розуміння відмінностей між свободою і свавіллям. Запорукою сучасної самореалізації індивіда виступає наявність та можливості прояву його внутрішньої свободи, яка уособлює собою автономне буття особистості, що передбачає розумне ставлення людини до зовнішніх впливів і збереження себе як цілісності. Завдяки можливостям формування ідеальної типології соціальної дії забезпечується процес унікального поєднання духовного

потенціалу національних традицій та сучасної соціально-правової структури базових європейських цінностей з

References

Weber M. Basic sociological concepts. Selected works. M.: Progress, 1990. P. 602-643.

Decombe V. Philosophy of stormy times / Contemporary French philosophy: [Collection]. M: "Ves Mir" Publishing House, 2000. 344 p.

метою формування принципово-стабільних засад функціонування соціального порядку.

Dodonova V. I. Post-classical discourse of social rationality: Monograph / Donetsk: Don University Publishing House, 2011. 340 p.

McIntyre E. After Virtue: Studies in Moral Theory. K.: Spirit and Literature, 2002. 438 p.

Rickert H. Philosophy of life. K.: Nika - Center, 1998. 512 p.